

Iranian Independent Islamic Human Rights Commission
کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران
لجنة حقوق الانسان الاسلاميه في ايران

چگونه جامعه بین‌المللی می‌تواند به آسیب و تخریب میراث فرهنگی ایران ناشی از تجاوز
غیرقانونی ایالات متحده و اسرائیل واکنش نشان دهد؟

امور پژوهشی، آموزشی و ترویجی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران

تابستان ۱۴۰۵

توضیحات مقدماتی کمیسیون:

در قبال تجاوز آمریکا و اسرائیل علیه ایران در اسفند ماه ۱۴۰۴ و فروردین ۱۴۰۵، در سطح جهانی واکنش های گسترده ای نزد ملت های مختلف شکل گرفت. این واکنش ها در مواردی مشابه واکنش های پس از تجاوز ۱۲ روزه به ایران بود و در مواردی با واکنش های برجسته تر همراه شد به ویژه که در این تجاوز جدید علاوه بر ترور عالی ترین مقام ایران، برخی جنایات غیر انسانی همانند هدف قرار دادن مدرسه شجره طیبه میناب و به شهادت رساندن قریب به ۲۰۰ نفر از دانش آموزان و معلمان و کادر اداری مدرسه، هدف قراردادن ورزشگاه و خانه های مردم در لامرد با بمب های خاص دارای آثار غیر انسانی گسترده، هدف قراردادن ده ها مدرسه، دانشگاه، ورزشگاه، مرکز درمانی، آثار میراث فرهنگی و دیگر زیر ساخت های مردمی ایران، توجه جهانی را بیشتر به خود جلب کرد. اظهار نظرهای خود ترامپ در خلال جنگ رمضان و هفته های پس از آن نیز مزید بر علت شد تا جهانیان بهتر دریابند که وی از ارتکاب هر گونه جنایتی ابا ندارد و حتی تهدید به از بین بردن یک تمدن چند هزار ساله را مطرح می سازد یا اینکه حاضر است به تعبیر خودش «برای تفریح و سرگرمی» مرتکب جنایت غیر انسانی شود.

در چنین فضایی که اکثر ملت ها موضعگیری در محکومیت جنایات آمریکا و اسرائیل داشته اند، به طور طبیعی از نهادهای تخصصی حقوقی و حقوق دانان در سراسر دنیا انتظار بیشتری می رفت که واکنش جدی نشان دهند چرا که این نهادها و افراد بهتر ابعاد نقض حقوق بین الملل و حقوق بشر را درک می کنند فلذا هر گونه سکوت یا همراهی آنها با جنایتکاران امری غیر قابل قبول و شایسته نکوهش جلوه می کند.

در پاسخ به انتظار منطقی یاد شده، برخی از نهادهای تخصصی حقوقی یا حقوقدانان واکنش های مناسبی هم از حیث محتوا و هم از حیث فوریت اعلام نظر داشتند. اما بعضی نهادها و افراد متأسفانه محافظه کاری پیشه کرده و سخنی نگفتند که موجبات غضب مسئولان آمریکا یا رژیم اشغالگر اسرائیل را در پی داشته باشد یا اگر حرفی زدند دوپهلو و مبهم سخن گفتند و با عباراتی بی خاصیت، هر دو طرف را به کاهش تنش دعوت کردند یا ضمن اشاره به تجاوز آمریکا چند مطلب منفی نیز علیه ایران مطرح کردند.

برای آنکه مخاطبان ایرانی بهتر مطلع شوند که کدام نهادهای تخصصی حقوقی و یا حقوقدانان بین المللی موضعگیری شفاف داشتند و کدام نهادها و کارشناسان هیچ موضعگیری نکرده یا مواضع بی خاصیتی داشتند، امور پژوهشی کمیسیون مناسب دانست که اولاً بررسی دقیقی در خصوص موضعگیری های نهادهای تخصصی حقوقی یا شخصیت های علمی فعال در حوزه حقوق بین الملل داشته باشد و موارد در خور توجه را گردآوری نماید. ثانیاً مصادیق برجسته را انتخاب و به فارسی برگردان نماید و در دسترس مخاطبان فارسی زبان قرار دهد.

گزارش حاضر یکی از همین مجموعه آثار گردآوری شده است.

حقوقدان نویسنده این اثر اگرچه اصلیت انگلیسی دارد ولی بعداً هموطن ما شده و سالها در ایران حضور داشته و استاد دانشگاه شهید بهشتی بوده اند. ایشان از حقوقدانان شناخته شده در حوزه میراث فرهنگی و موازین بین المللی است و به خاطر تالیف کتاب حقوق بین الملل میراث فرهنگی به زبان انگلیسی منتشره توسط انتشارات آکسفورد برنده جایزه نهمین دوره جشنواره فارابی در ایران شد. اهمیت نوشتار منعکس در گزارش حاضر، علاوه بر محتوای تخصصی آن، انتشار در سامانه انجمن حقوق بین الملل به عنوان یکی از نهادهای شناخته شده جهانی است که طبیعتاً بسیاری از مخاطبان حقوقی در سراسر دنیا آنرا مطالعه کرده و از ابعاد جنایات آمریکا و اسرائیل علیه میراث فرهنگی و آثار تمدنی ایران مطلع شده اند.

موضوع جنایات علیه میراث فرهنگی ایران، یکی از برجسته ترین موضوعاتی است که در جریان تجاوز به ایران بازتاب های بین المللی پیدا کرده و بسیاری در سراسر دنیا متوجه شده اند که وقتی ترامپ می گوید تمدن ایرانی را از بین می برم ناظر به چه هدف گیری های پلیدی بوده و چگونه برای این جنایتکار آمریکایی و همدست خونریزش یعنی نتانیاهو و دار و دسته روسیاه آنها هیچ قاعده و قانون بین المللی و اخلاقی و انسانی کاربردی ندارد.

امور پژوهشی کمیسیون ضمن تاکید بر اینکه ترجمه و بازتاب هر مقاله منتشره در خارج ایران لزوماً به معنای تایید همه دیدگاه های مطرح شده نویسندگان نیست، یادآوری می نماید که در روند نهایی سازی ترجمه حاضر، در مواردی برخی کلمات داخل براکت [] در متن افزوده شد، برخی توضیحات در زیر نویس صفحات مقاله درج گردید و معادل انگلیسی برخی اصطلاحات یا کلمات مهم در زیر نویس هر صفحه منعکس شد تا فهم موضوع بهتر انجام پذیرد. ارجاعات انگلیسی خود نویسنده نیز عیناً ذیل هر صفحه حفظ گردید.

با امید به اینکه ارتقای آگاهی های عمومی در خصوص ابعاد حقوقی تجاوز به کشورمان، موجبات تقویت حساسیت ها برای دفاع از حقوق انسانی و ملی را فراهم سازد و همه بیش از گذشته تلاش کنیم که ظرفیت های ملی و جهانی را در خدمت اجرای عدالت و پاسخگو کردن جنایتکاران قرار دهیم، متن گزارش تهیه شده بشرح آتی تقدیم میشود.

امور پژوهشی، آموزشی و ترویجی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران

تیرماه ۱۴۰۵

♦ نویسنده: خانم دکتر ژانت الیزابت بلیک، دانشیار حقوق بشر، دانشگاه شهید بهشتی (بازنشسته)، مدیر موسسه باغ ایرانی برای میراث زنده و عضو کمیته مخاصمات مسلحانه و میراث فرهنگی انجمن حقوق بین الملل (ILA) ♦
متصدی روند برگردان انگلیسی به فارسی: امور پژوهشی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، تیرماه ۱۴۰۵ ♦
♦ مآخذ: بخش پُست های تخصصی سامانه اطلاع رسانی انجمن [جهانی] حقوق بین الملل (www.ila-hq.org/en) ، هفتم جولای ۲۰۲۶

♦ شناسه متن: ۰۵/۲/۲۰۴ ♦
هر گونه نقل مطالب گزارش حاضر یا باز نشر جزئی یا کلی آن با ذکر مآخذ و رعایت استناد به امور پژوهشی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، مجاز است.
امور پژوهشی کمیسیون از هر گونه نظر و پیشنهاد مخاطبان ارجمند به ویژه صاحب نظران و کارشناسان محترم در راستای ارتقای تلاش ها استقبال می کند. مشارکت در فعالیت های عام المنفعه نیز برای همه میسر است.
(www.ihrc.ir)

چگونه جامعه بین‌المللی می‌تواند به آسیب و تخریب میراث فرهنگی ایران ناشی از تجاوز غیرقانونی ایالات متحده و اسرائیل واکنش نشان دهد؟

نوشته خانم دکتر جانت بلیک، دانشیار حقوق بشر، دانشگاه شهید بهشتی (بازنشسته)، مدیر موسسه باغ ایرانی برای میراث زنده و عضو کمیته درگیری‌های مسلحانه و میراث فرهنگی انجمن حقوق بین‌الملل (ILA)

(نشر در هفتم جولای ۲۰۲۶ برابر با شانزدهم تیرماه ۱۴۰۵)

این یک واقعیت غم‌انگیز است که پس از حملات رقت‌بار به بناها و مکان‌های تاریخی ایران در طول جنگ غیرقانونی رمضان که توسط ایالات متحده آمریکا ("ایالات متحده") و اسرائیل علیه ایران انجام شد، مسئله حفاظت از میراث فرهنگی ایران در طول مخاصمات مسلحانه، اکنون به یکی از مسائل مهم برای کشور [ایران و فعالان میراث فرهنگی در سراسر جهان] تبدیل شده است. این جنگ در ۲۸ فوریه ۲۰۲۶ با حملاتی از جمله بمباران یک مدرسه ابتدایی دخترانه در میناب (جنوب غربی ایران) که در آن ۱۶۸ کودک کشته شدند و ترور رهبر عالی انقلاب [ایران] آغاز شد. در زمان نگارش این مطلب، آتش‌بس متزلزلی که از ۸ آوریل آغاز شد، همچنان پابرجاست، اما هنوز هیچ توافق صلح نهایی منعقد نشده است. ضروری است که این کشورهای متجاوز، پس از فروکش کردن غبار جنگ، به خاطر حملاتی که علیه میراث فرهنگی ایران انجام داده‌اند - که بسیاری از آنها به منزله آسیب به کل بشریت است - پاسخگو باشند، زیرا این تخریب صرفاً «خسارت جانبی»^۱ نیست، بلکه حمله‌ای علیه فرهنگ، تمدن و هویت ایرانی است.

در طول تجاوز دشمن [آمریکایی و اسرائیلی] به ایران، بیش از ۱۲۰ مکان و ساختمان تاریخی آسیب دیده‌اند، که از جمله آنها کاخ راشک با قدمت بیش از ۲۰۰ سال در اصفهان بود که تا حد زیادی تخریب شده است. سایر

^۱. collateral damage

^۲. Source: 'Scholars condemn damage to Iran's cultural heritage', Tehran Times newspaper 21 April 2026

مکان‌های میراث فرهنگی که آسیب دیده‌اند عبارتند از: میراث جهانی مجموعه کاخ گلستان در تهران (که قدمت آن به دوران صفویه برمی‌گردد و در دوران سلسله قاجار در قرن‌های ۱۸ تا ۱۹ میلادی توسعه بیشتری یافت)، کاخ چهلستون و میدان امام در اصفهان - که به عنوان نقش جهان «نقشه جهان» نیز شناخته می‌شود - که محل برخی از مهم‌ترین بناهای تاریخی اوایل دوره صفوی مانند کاخ عالی‌قاپو است.^۳ این آثار میراث جهانی^۴ نه تنها برای تاریخ و هویت ایران بسیار مهم هستند، بلکه از اهمیت جهانی برجسته‌ای نیز برخوردارند، به طوری که آسیب به آنها آسیبی به تمام بشریت محسوب می‌شود. علاوه بر این، تخریب کامل کنیسه رفیع نیا^۵ در مرکز تهران توسط حمله هوایی آمریکا و اسرائیل در ۷ آوریل در جریان تعطیلات یهودیان، یعنی عید فصح،^۶ نقض آشکار حقوق بین‌الملل بشردوستانه مبنی بر ممنوعیت حمله به بناها و مکان‌های مذهبی و همچنین فرهنگی و تاریخی بود. این و سایر خسارات و تخریب‌های وارده به اماکن تاریخی ایران توسط ایالات متحده و کارزار بمباران اسرائیل نه تنها مغایر با کنوانسیون «لااهه» ۱۹۵۴ یونسکو برای حفاظت از اموال فرهنگی در خلال مخاصمه مسلحانه (۱۹۵۴)^۷ است، بلکه با کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ (و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ آنها) و حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی^۸ نیز مغایرت دارد. این امر همچنین نقض میراث فرهنگی و حقوق بشر محسوب می‌شود.

البته، این فقط مسئله ایران نیست و در طول سال‌های ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۶، ۱۱۲ مخاصمه مسلحانه فعال رخ داده است که برخی از آنها برای یک یا چند دهه ادامه داشته‌اند؛^۹ ۳۴ مورد از این مخاصمات ماهیت بین‌المللی و ۷۸ مورد مخاصمه داخلی بوده‌اند.^۹ مخاصمات مسلحانه امروزه نیز پیامدهای جدی برای جمعیت‌های غیرنظامی، به ویژه آوارگی اجباری،^{۱۰} به همراه دارد که می‌تواند بر میراث فرهنگی نیز تأثیر بگذارد، چه از طریق جدایی جمعیت‌ها از فرهنگ

^۳. شایان ذکر است بنا به اعلام قائم مقام وزیر و معاون میراث فرهنگی کشور، در خلال تجاوز آمریکا و اسرائیل به ایران موسوم به جنگ رمضان ۱۴۹ اثر میراثی ایران در ۲۰ استان، آسیب دیدند که ۵ مورد از آنها اثر ثبت جهانی است، ۵۴ موزه و ۷ بافت شهری را نیز شامل می‌شود. تهران، اصفهان و کردستان به ترتیب با ۷۰، ۲۷ و ۱۳ اثر، بیشترین تعداد آثار تاریخی آسیب دیده را داشته‌اند. برآورد خسارات مادی وارده به آثار میراثی بیش از ۸ هزار میلیارد تومان و خسارات وارده به تاسیسات گردشگری قریب به ۶۰۰ میلیارد تومان اعلام شده است. برای توضیحات بیشتر نک: پایگاه اطلاع رسانی دولت، ششم اردیبهشت ۱۴۰۵ و سایت انتخاب مورخ سوم اردیبهشت و خبرگزاری مهر ۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۵ (توضیح افزوده بر متن)

^۴. World Heritage properties

^۵. The Rafi-Nia Synagogue

^۶. The Jewish holiday of Passover

^۷. Hague' Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954)

^۸. Customary international humanitarian law

^۹. See: <<https://warwatch.ch/>>

^{۱۰}. Forced displacement

مادی خود و چه از طریق دشوار کردن اجرای سنت‌های فرهنگی‌شان. طبق گزارش کمیساریای عالی امور پناهندگان سازمان ملل متحد، تا پایان ژوئن ۲۰۲۴، ۱۲۲،۶ میلیون نفر در سراسر جهان به دلیل آزار و اذیت، درگیری، خشونت، نقض حقوق بشر و رویدادهایی که نظم عمومی را به طور جدی مختل می‌کنند، به اجبار از خانه‌های خود آواره شده‌اند.^{۱۱} اگرچه این مهاجرت اجباری گسترده همه به دلیل مخاصمات مسلحانه نبوده و فشارهای ناشی از گرمایش زمین به طور فزاینده‌ای علت آوارگی است، اما تاکنون بیشترین این تعداد یعنی ۱۲۲،۶ میلیون نفر به طور مستقیم یا غیرمستقیم تحت تأثیر مخاصمات قرار گرفته‌اند.

چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه

حمایت از اموال فرهنگی در خلال مخاصمات مسلحانه در کنفرانس صلح لاهه در سال ۱۸۹۹ مطرح شد و کنوانسیون چهارم لاهه در سال ۱۹۰۷ در مورد قوانین و عرف‌های جنگ زمینی،^{۱۲} غارت اموال فرهنگی^{۱۳} را به صراحت ممنوع کرد. در سال ۱۹۳۵، پیمان حفاظت از مؤسسات هنری و علمی و بناهای تاریخی ("پیمان روئریچ")^{۱۴} در واشنگتن امضا شد که ماده ۱ آن بیان می‌کرد: "بناهای تاریخی، موزه‌ها و مؤسسات علمی، هنری و آموزشی بی‌طرف تلقی می‌شوند و باید توسط متخاصمان مورد احترام و حمایت قرار گیرند." این ماده که اکنون با توافق‌نامه‌های جدیدتر جایگزین شده است، یک اصل و هنجار بنیادین حقوق بین‌الملل را در رابطه با حفاظت از اموال فرهنگی و بناهای تاریخی در خلال مخاصمات مسلحانه تعیین می‌کند.

چهار کنوانسیون ژنو در ۱۲ آگوست ۱۹۴۹ تحت نظارت کمیته بین‌المللی صلیب سرخ تصویب شدند و حقوق عرفی مخاصمات مسلحانه را شکل مدون دادند. بر اساس نظام کنوانسیون‌های ژنو، تخریب یا تصرف اموال فرهنگی دشمن تنها زمانی مجاز است که ضرورت نظامی^{۱۵} آن را توجیه کند. پروتکل الحاقی اول به کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ (مصوب ۱۹۷۷) حمله به جمعیت غیرنظامی - که اکنون شاید بیشتر با عنوان «خسارت جانبی» مطرح میشود - را ممنوع می‌کند و هدف هرگونه حمله را صرفاً به اهداف نظامی محدود می‌کند (زیر ساخت‌ها و صنایع غیر نظامی

^{۱۱} See: <<https://www.unhcr.org/uk/about-unhcr/who-we-protect/internally-displaced-people>>

^{۱۲} The 1907 Hague Convention IV on the Laws and Customs of War on Land

^{۱۳} The looting of cultural property

^{۱۴} The Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (the 'Roerich Pact')

^{۱۵} Military necessity

استثنا شده است). نکته قابل توجه این است که ماده ۵۳ [پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون های ژنو] ^۶ به صراحت هرگونه اقدام خصمانه علیه بناهای تاریخی و اماکن مذهبی را ممنوع می کند.

کنوانسیون یونسکو برای حفاظت از اموال فرهنگی در خلال مخاصمات مسلحانه ("کنوانسیون لاهه"، ۱۹۵۴) اکنون به عنوان مهمترین سند پذیرفته شده در این زمینه شناخته می شود. این معاهده در سال ۱۹۵۹ توسط ایران تصویب شد و اسرائیل و ایالات متحده نیز (به ترتیب سال ۱۹۵۷ و ۲۰۰۹) از اعضای آن شدند. طبق این معاهده، آسیب رساندن یا تخریب میراث فرهنگی (از جمله بناهای مذهبی و تاریخی) ممنوع است (ماده ۴) و می تواند نه تنها به عنوان نقض موازین معاهده، بلکه به عنوان آسیب به کل جامعه بین المللی نیز تفسیر شود (مقدمه سند). ماهیت عرفی این ممنوعیت، به آن قدرت بیشتری به عنوان یک الزام قانونی می دهد. کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه بر این فرض استوار است که حفاظت از میراث فرهنگی صرفاً مسئولیت کشوری که اموال در آن قرار دارد نیست، بلکه این حفاظت برای همه مردم جهان از اهمیت بالایی برخوردار است و بنابراین نیازمند حمایت جمعی ^۷ آنهاست.

لازم به ذکر است که هیچ یک از بناهای فرهنگی ایران که در حملات اخیر آمریکا و اسرائیل آسیب دیده اند، هیچ هدف نظامی نداشته و هیچ یک از آنها برای چنین اهدافی استفاده نشده اند، بنابراین هیچ دلیل نظامی برای حمله مستقیم به آنها وجود نداشته است. این مکان ها، مکان های گردشگری هستند که فقط برای استفاده غیرنظامی استفاده می شوند، همانطور که می توان به راحتی با بررسی اجمالی اسناد موجود در وبگاه یونسکو و بروشورها و وبگاه های اطلاعات گردشگری بی شمار و سایر منابع اطلاعاتی تأیید کرد. در نتیجه، به نظر می رسد هیچ توجیه قانونی تحت

^{۱۶} . شایان ذکر است متن ماده ۵۳ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون های ژنو با عنوان «حفاظت از اشیاء فرهنگی و اماکن مذهبی» بشرح زیر است:

بدون خدشه به مفاد کنوانسیون لاهه برای حفاظت از اموال فرهنگی در خلال درگیری مسلحانه مورخ ۱۴ مه ۱۹۵۴ و سایر اسناد بین المللی مربوطه، موارد زیر ممنوع است:

(الف) ارتکاب هرگونه اقدام خصمانه علیه بناهای تاریخی، آثار هنری یا اماکن مذهبی که میراث فرهنگی یا معنوی مردم را تشکیل می دهند؛

(ب) استفاده از چنین اشیاء در حمایت از تلاش های نظامی؛

(ج) قرار دادن چنین اشیاء در معرض اقدامات تلافی جویانه. (توضیح افزوده بر متن)

^۷ Collective support

^{۱۸} The First Protocol on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, to which Iran and Israel are both Parties but the United States is not, was also adopted in 1954 which primarily addresses the illicit movement of cultural objects. A Second Protocol was adopted in 1999, to which none of the three parties to this conflict are States Parties.

استدلال ضرورت نظامی برای این حملات به میراث فرهنگی ایران وجود ندارد که این امر، هدف از این حملات را زیر سوال می‌برد؛ با توجه به حملات متعدد به رهبری نظامی و سیاسی کشور، مدارس، دانشگاه‌ها، بیمارستان‌ها، مراکز درمانی و امدادگران، به نظر می‌رسد که این [حملات ممنوعه] بخشی از یک تلاش گسترده‌تر برای ایجاد بی‌نظمی و شکستن روحیه مردم ایران است. در پاسخ به این ادعا که آسیب یا تخریب آنها به دلیل تأثیر حملات هوایی در نزدیکی [آن مکان‌ها و نه هدف گیری آن‌ها] بوده است (همانطور که اسرائیل در مورد تخریب کنیسه رفیع نیا در تهران ادعا کرد)، تصور اینکه چگونه این امر می‌توانسته برای ۱۲۰ مکان و ساختمان تاریخی صادق باشد، دشوار است، اگرچه ممکن است برای تعداد کمی از آن‌ها صادق بوده باشد. امید است که این پرسش در مورد توجیهات مطرح شده برای این حملات که باعث چنین آسیبی به میراث فرهنگی با چنین اهمیتی نه تنها برای ایران، بلکه برای جهان شده است، پس از پایان جنگ بررسی شود و هرگونه مجرمیت/قابلیت مجازات^۹ به طور مناسب تعیین گردد.

مسئولیت دولتی و فردی و صلاحیت جهانی

تخریب عمدی و جدی میراث فرهنگی^{۱۰} که برای بشریت ارزش قابل توجهی دارد، نقض حقوق بین‌الملل عمومی است که هم در زمان صلح و هم در خلال مخاصمات مسلحانه قابل اجرا است و مستلزم مسئولیت بین‌المللی^{۱۱} از سوی دولت عامل و امکان توسل به تحریم‌های بین‌المللی علیه آن است.^{۱۲} علاوه بر این، کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲ یونسکو هر دو توسط ۱۹۶ کشور تصویب شده‌اند و بنابراین از کاربرد جهانشمول برخوردارند. از این رو، طرف‌های این معاهدات نیز می‌توانند بر اساس تعهدات عام الشمول همه طرف‌ها^{۱۳} مندرج در این معاهدات، به اصل مسئولیت دولتی در قبال آسیب و تخریب میراث فرهنگی ایران استناد کنند. علاوه بر این، آسیب به اماکن و بناهای تاریخی که از نظر بین‌المللی به عنوان میراث جهانی شناخته می‌شوند، با توجه به ارزش برجسته و جهانی آنها، آسیبی به میراث همه بشریت محسوب می‌شود.

^۹ Culpability

^{۱۰} The intentional and serious destruction of cultural heritage

^{۱۱} International responsibility

^{۱۲} Francesco Francioni and Federico Lenzerini, 'The Destruction of the Buddhas of Bamiyan and International

Law,' (2003) European Journal of International Law, 14(4): 619–651, <https://doi.org/10.1093/ejil/14.4.619>.

^{۱۳} The obligations erga omnes partes

تخریب و آسیب جدی به میراث فرهنگی در خلال مخاصمات مسلحانه همچنین طبق ماده ۸ اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) مسئولیت کیفری بین‌المللی را به همراه دارد. این معاهده بیان می‌کند که هدف قرار دادن عمدی اماکن مذهبی، آموزشی، هنری یا تاریخی که اهداف نظامی نیستند، جنایت جنگی محسوب می‌شود. تحولات اخیر در حقوق کیفری بین‌المللی، به ویژه پرونده المهدی که در دیوان کیفری بین‌المللی مطرح شد،^{۲۴} نشان می‌دهد که دادگاه‌های بین‌المللی اکنون تخریب عمدی میراث فرهنگی را جنایت جنگی می‌دانند. جنبه دیگری از این بحث که مهم است، صلاحیت جهانی است. طبق حقوق بین‌الملل، دادگاه‌های ملی همه کشورها مجاز (و مسلماً موظف) هستند که مرتکبان جنایات جنگی، از جمله کسانی که مسئول حمله به غیرنظامیان و میراث فرهنگی هستند را تحت پیگرد قانونی قرار دهند. این تعهد صرف نظر از حوزه قضایی که جنایات در آن ارتکاب یافته‌اند، وجود دارد.

میراث غیرمادی

امروزه، وقتی در مورد «میراث فرهنگی» صحبت می‌کنیم، عناصر غیرمادی آن، معروف به «میراث فرهنگی ناملموس»^{۲۵} را نیز در نظر می‌گیریم که عمدتاً تحت کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس یونسکو (سال ۲۰۰۳) محافظت می‌شوند. این میراث شامل «اعمال، بازنمایی‌ها، بیان‌ها، دانش، مهارت‌ها»^{۲۶} است که به صورت بین نسلی منتقل می‌شوند و نشان‌دهنده سازگاری جوامع دارنده / حامل^{۲۷} [آن‌ها] با محیط و تجربه تاریخی خود هستند.^{۲۸} همچنین «حس هویت و تداوم»^{۲۹} را برای آنها فراهم می‌کند که برای سلامت و پایداری جامعه ضروری است. از نظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه موجود، این میراث به «ابزارها، اشیاء، مصنوعات و فضاها»^{۳۰} فرهنگی مرتبط با آن نیز گسترش می‌یابد و بنابراین می‌تواند شامل برخی اشیاء فیزیکی منقول و مکان‌های مورد استفاده در عمل^{۳۱} [مرتبط با] آن نیز باشد. این اشیاء ممکن است آلات موسیقی، ماسک یا لباس، ابزار صنایع دستی یا اقلام مقدس یا آیینی^{۳۲} باشند.

^{۲۴} Karolina Wierczyńska and Andrzej Jakubowski, 'Individual Responsibility for Deliberate Destruction of Cultural Heritage: Contextualizing the ICC Judgment in the Al-Mahdi Case,' (2017) Chinese Journal of International Law, 16 (4): 695–721, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmx029>.

^{۲۵} Intangible cultural heritage (ICH)

^{۲۶} Practices, representations, expressions, knowledge, skills

^{۲۷} Bearer communities

^{۲۸} Intangible cultural heritage is defined in Art.2(1) of the 2003 UNESCO Convention

^{۲۹} Sense of identity and continuity

^{۳۰} The instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated

^{۳۱} Roger O'Keefe, Study on the legal consequences for violation of the immunity of cultural property under

enhanced protection, UNESCO, 2025, at <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000396396>.

بسیاری از عناصر میراث فرهنگی ناملموس برای اجرا و عملکرد خود به فضاها و ساختمان‌های خاصی وابسته هستند که در تعریف معمول یک مکان حفاظت‌شده تحت هیچ یک از حقوق بشردوستانه مربوطه قرار نمی‌گیرند.

میراث فرهنگی ناملموس (ICH) در حوزه‌های مختلفی نمود پیدا می‌کند که موارد زیر به عنوان حوزه‌های غالب در نظر گرفته می‌شوند: سنت‌های شفاهی،^{۳۳} هنرهای نمایشی،^{۳۴} آداب و رسوم اجتماعی، دانش در مورد طبیعت و کیهان^{۳۵} و مهارت‌های سنتی صنایع دستی.^{۳۶} ایران به طور استثنایی در این نوع میراث غنی است، به طوری که فرش‌ها و مینیاتورهای ایرانی در سراسر جهان مورد توجه قرار می‌گیرند، در حالی که سنت‌های موسیقی این کشور شامل تنوع منطقه‌ای متعددی است و این کشور همچنین میزبان میراث آشپزی منحصر به فردی است. بیست و هفت عنصری که توسط ایران در دو فهرست و برابر کنوانسیون ۲۰۰۳ ثبت شده است،^{۳۷} گواهی بر غنا و تنوع این میراث در ایران است.^{۳۸} فهرست کامل در زیرنویس آمده است، اما می‌توانیم به ۲ یا ۳ مورد اشاره کنیم تا نشان دهیم که این عناصر چقدر متنوع هستند و برخی از آنها چقدر در زندگی روزمره ریشه دارند: نوروز یا سال نو ایرانی در فهرست میراث فرهنگی ناملموس بشریت (RL) در سال ۲۰۲۴ ثبت شده است. پرورش کرم ابریشم و تولید سنتی

^{۳۲} Sacred or ritual items

^{۳۳} Oral traditions

^{۳۴} Performing arts

^{۳۵} Knowledge about nature and the universe

^{۳۶} According to Art.2(1) of the 2003 UNESCO Convention.

^{۳۷} List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding (USL); Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity (RL); and the Register of Good Safeguarding Practices (RGSP). These are provided for in Articles 16, 17 & 18, respectively.

^{۳۸} These 27 elements are: Ayeneh-Kari, the art of mirror-work in Persian architecture (RL, 2025); Ceremony of Mehregan (RL, 2024); Art of crafting and playing rubab/rabab (RL, 2024); Nawrouz, Novruz, Nowrouz, Nowrouz, Nawrouz, Nauryz, Nooruz, Nowruz, Navruz, Nevruz, Nowruz, Navruz (RL, 2024 – a multinational element initially inscribed in 2012); Iftar/Eftari/Iftar/Iftor and its socio-cultural traditions (RL, 2023); Art of illumination: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik (RL, 2023); Sadeh/Sada celebration (RL, 2023); Sericulture and traditional production of silk for weaving (RL, 2022); Yaldā/Chella (RL, 2022); Turkmen-style needlework art (RL, 2022); Crafting and playing the Oud (RL, 2022); National programme to safeguard the traditional art of calligraphy in Iran (RGSP, 2021); Pilgrimage to the St. Thaddeus Apostle Monastery (RL, 2020); Art of miniature (RL, 2020); Traditional skills of crafting and playing Dotār (RL, 2019); Art of crafting and playing with Kamantcheh/Kamancheh, a bowed string musical instrument (RL, 2017); Chogān, a horse-riding game accompanied by music and storytelling (RL, 2017); Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka (RL, 2016); Qālišuyān rituals of Mašhad-e Ardehāl in Kāšān (RL, 2012); Naqqālī, Iranian dramatic story-telling (USL, 2011); Traditional skills of building and sailing Iranian Lenj boats in the Persian Gulf (USL, 2011); Traditional skills of carpet weaving in Kashan (RL, 2010); Traditional skills of carpet weaving in Fars (RL, 2010); Music of the Bakhshis of Khorasan (RL, 2010); Pahlavani and Zoorkhanei rituals (RL, 2010); Ritual dramatic art of Ta'zīye (RL, 2010); and the Radif of Iranian music (RL, 2010).

ابریشم برای بافندگی در فهرست میراث فرهنگی ناملموس بشریت در سال ۲۰۲۲ ثبت شده است. هنر سوزن‌دوزی به سبک ترکمن که در سال ۲۰۲۲ در فهرست میراث فرهنگی ناملموس بشریت ثبت شده است؛ و فرهنگ پخت و به اشتراک‌گذاری نان فطیر که در سال ۲۰۱۶ در فهرست میراث فرهنگی ناملموس بشریت ثبت شده است. اگرچه برخی از این عناصر به هنر والا^{۳۹} نزدیک‌تر هستند، برخی دیگر از این عناصر، شیوه زندگی و توانایی زندگی پایدار را نشان می‌دهند و همگی برای هویت ملی یا اجتماعی ضروری هستند. همانطور که می‌بینیم، میراث فرهنگی ناملموس ایران به پنج حوزه مندرج در کنوانسیون ۲۰۰۳ محدود نمی‌شود و در میان موارد دیگر، دانش پزشکی سنتی عمیق و گسترده‌ای^{۴۰} را نیز پوشش می‌دهد.

ماهیت میراث فرهنگی ناملموس - که به عنوان «میراث زنده»^{۴۱} نیز شناخته می‌شود - به این معنی است که حفاظت از آن در خلال مخاصمات درگیری مسلحانه، چالشی نسبتاً متفاوت از حفاظت از ساختمان‌ها، بناهای تاریخی و اماکن را ارائه می‌دهد. به طور سنتی، حمایت‌های ارائه شده توسط حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر بناهای تاریخی با اهمیت فرهنگی و/یا مذهبی خاص و اشیاء فرهنگی منقول متمرکز بوده است. با این حال، رنج شدید ناشی از مخاصمات مسلحانه مدرن برای جمعیت‌های غیرنظامی، به ویژه زنان و کودکانی که در نتیجه آوارگی با اثرات نامتناسبی روبرو هستند، مسئله‌ای جدی است که باید به آن پرداخته شود. تاکنون، بیش از ۳۴۴۰ غیرنظامی ایرانی کشته، بیش از ۲۶۰۰۰ زخمی و تخمین زده می‌شود که ۳٫۲ میلیون نفر در اثر حمله آمریکا و اسرائیل به ایران در داخل کشور آواره شده‌اند.^{۴۲} هنگام بررسی حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس در طول درگیری مسلحانه، بخش عمده‌ای از این ملاحظات باید بر حفاظت از غیرنظامیان و اشیاء غیرنظامی، چه در مناطق مخاصمه و چه به عنوان آوارگان و پناهندگان، متمرکز شود.

مانوس بودن و ارتباط عملی داشتن با میراث فرهنگی داخلی می‌تواند به افراد آواره یا آسیب‌دیده از جنگ کمک کند تا هویت اجتماعی و فرهنگی و کرامت خود را حفظ کنند و حتی با استفاده از مهارت‌ها و دانشی که با خود به همراه داشته‌اند، زندگی خود را پس از جنگ از نو بسازند.

^{۳۹}. High art

^{۴۰}. At Art.2. These are: (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible

cultural heritage; (b) performing arts; (c) social practices, rituals and festive events; (d) knowledge and practices concerning nature and the universe; and (e) traditional craftsmanship.

^{۴۱}. Deep and extensive traditional medicinal knowledge

^{۴۲}. Living heritage

^{۴۳}. Official statistics provided by the Iranian Ministry of Health and the UNHCR.

رویکردی مبتنی بر حقوق بشر

نکته مهم این است که دسترسی و بهره‌مندی از میراث فرهنگی - میراث خود و دیگران - همچنین یک حق انسانی است که تحت ماده ۱۵(۱) میثاق بین‌المللی سازمان ملل متحد در مورد حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) که یک معاهده پذیرفته شده گسترده است، محافظت می‌شود. از این رو، آسیب به این بناهای فرهنگی ایران نه تنها ناقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه و میراث فرهنگی مذکور است، بلکه نقض حقوق بشر مردم ایران و هر مردم دیگری در سراسر جهان است که مایل به لذت بردن از این میراث منحصر به فرد و برجسته هستند. مهمتر از همه، آسیب به آن باعث آسیب جدی به هویت فرهنگی همه ایرانیان می‌شود و نه تنها به بناهای تاریخی آنها، بلکه به کرامت انسانی آنها نیز حمله می‌کند.

آیا راهکارهای جبرانی^{۴۴} دسترسی است؟

البته، آنچه همه اینها ما را به آن می‌رساند، نه تنها این سوال است که چگونه می‌توانیم از چنین آسیب و تخریبی به میراث فرهنگی در خلال مخاصمات آینده جلوگیری کنیم، بلکه این سوال نیز مطرح است که چه راهکارهای جبرانی قابل سرایت به عملکردهای گذشته^{۴۵} در قبال چنین اقدامات [نقض] فاحش [موازی بین‌المللی مربوط به حوزه میراث فرهنگی]، وجود دارد. ایران ممکن است به دیوان بین‌المللی دادگستری مراجعه کند و همانطور که دیده‌ایم، مبنایی برای دادخواست علیه ایالات متحده و اسرائیل تحت حقوق بین‌الملل باشد. با این حال، اولین و آشکارترین مانع برای این روند، ماهیت داوطلبانه صلاحیت دیوان است و احتمال اینکه ایالات متحده و اسرائیل به سادگی خودداری کنند که طرف‌های هر اقدام [حقوقی در این نهاد] باشند. علاوه بر این، آسیب و تخریب میراث فرهنگی احتمالاً تنها بخش کوچکی از یک دادخواست بسیار گسترده‌تر را تشکیل می‌دهد. از آنجایی که هیچ یک از سه طرف مخاصمه، کشورهای عضو اساسنامه رم (۱۹۹۸) نیستند، تنها راه موجود برای ایران جهت دادخواهی نزد دیوان کیفری بین‌المللی از طریق ارجاع توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد خواهد بود.^{۴۶} که با توجه به وتوی ایالات متحده در شورای امنیت سازمان ملل متحد، تصور آن دشوار است. این امر، استناد به مسئولیت دولت را بر اساس نقض تعهد عام‌الشمول^{۴۷} (اگر نقض به اندازه کافی جدی تلقی شود) یا تعهد عام‌الشمول طرفین^{۴۸} (به عنوان مثال،

^{۴۴} Remedy

^{۴۵} Ex post facto

^{۴۶} Acting under Chapter VII of the UN Charter.

^{۴۷} Erga omnes obligation

^{۴۸} Erga omnes partes obligation

تحت کنوانسیون میراث جهانی (۱۹۷۲)^{۴۹} باقی می‌گذارد که می‌تواند منجر به تحریم‌ها یا سایر اقدامات علیه ایالات متحده و اسرائیل شود. این مسیری است که از نظر قانونی برای اکثر کشورها، اگر نگوییم همه، باز است، اما سوال این است که آیا هیچ یک از کشورهایی که از نفوذ اقتصادی و سیاسی کافی برخوردارند، تصمیم به انجام چنین اقدامی می‌گیرند یا خیر. علاوه بر این، اقدامات سیاسی بیشتری نیز ممکن است در چارچوب‌های بین دولتی مربوطه مانند کمیته میراث جهانی، کمیته کنوانسیون ۲۰۰۳ یونسکو،^{۵۰} کمیته حقوق بشر و کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انجام شود.

^{۴۹}. بر اساس تفسیر کمیسیون حقوق بین الملل و رویه قضایی بین المللی، تعهدات عام الشمول، در واقع تعهد در قبال کل جامعه بین المللی است در حالی که تعهدات عام الشمول طرفین یک قرارداد و معاهده بین المللی، تعهداتی در قبال اعضای همان سند چند جانبه است و قلمرو محدودتری به نسبت تعهدات گروه اول دارد. (توضیح افزوده بر متن)

^{۵۰}: Here, it is noteworthy that some of the damage caused to historical buildings included to the mirror-work which was inscribed by Iran on the RL in 2025 as the Ayeneh-Kari element.